

УДК 378.013

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-5>

Вячеслав КОБА,

orcid.org/0000-0002-1157-8735

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування
Державного університету інфраструктури та технологій
(Київ, Україна) koba092544@gmail.com*

Ірина ТАРНОВСЬКА,

orcid.org/0000-0003-2027-946X

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування
Державного університету інфраструктури та технологій
(Київ, Україна) irusia.tarnovska@gmail.com*

Валентина ВЛАСОВА,

orcid.org/0000-0001-7480-101X

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування
Державного університету інфраструктури та технологій
(Київ, Україна) vp067vlasova@gmail.com*

СОЦІОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: УРАХУВАННЯ ДОСВІДУ КРАЇН ЄС

У статті в контексті досвіду європейських країн розглянуто сутність понять соціокультурна діяльність, соціокультурне середовище. Визначено, що соціокультурний простір України формувався під впливом політичних, культурних, соціальних чинників різних країн та народів, європейських країн зокрема. Історичне розуміння соціокультурного простору українців є важливим для визначення вектору розвитку суспільства, соціокультурної трансформації. За роки незалежності зроблено цивілізаційний вибір країни. Соціокультурна діяльність відбувається виходячи із цього вибору. Глобалізація всіх сторін суспільних відносин, а також комерціалізація культури викликали необхідність залучення авторитету міжнародних організацій до збереження культурних здобутків і надбань народів світу, захисту та використання їхньої культурної спадщини. Підкреслено, що важливу роль в даному питанні відіграє ЮНЕСКО. Співпраця України з ЮНЕСКО допомагає зберегти та розвивати власний соціокультурний простір. Пандемія, війна, економічна нестабільність не дають провадити соціокультурну діяльність відповідно до суспільних потреб. Але тенденції розвитку соціокультурної діяльності кінця двадцятого та початку двадцять першого століття зберігаються. Встановлено, що головними тенденціями залишаться масовізація культури та її комодифікація. Сьогодні комодифікація є дієвим інструментом культурного виробництва. Розвиток соціального простору реалізується завдяки комодифікації об'єктів міського простору. На основі проведеного дослідження авторами визначені перспективи розвитку соціокультурної діяльності в Україні у післявоєнний період, а саме: прискорення євроінтеграційних процесів та прийняття загальноєвропейських культурних цінностей, повернення до власних традицій, поглиблення комодифікації культурного простору, удосконалення нормативно-правового забезпечення соціокультурної діяльності в контексті євроінтеграції, посилення діяльності з відновлення та збереження культурної спадщини із залученням авторитетних міжнародних організацій, вироблення та поширення нових українських культурних продуктів в ЄС та в інших країнах світу.

***Ключові слова:** соціокультурна діяльність, європейський досвід, культурна спадщина, комодифікація, культурний продукт.*

Viacheslav KOBA,*orcid.org/0000-0002-1157-8735**Doctor of Sciences in Economics, Professor;
Professor at the Department of Management and Public Administration
State University of Infrastructure and Technologies
(Kyiv, Ukraine) koba092544@gmail.com***Iryna TARNOVSKA,***orcid.org/0000-0003-2027-946X**Candidate of Sciences in Economics (Ph. D.), Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Management and Public Administration
State University of Infrastructure and Technologies
(Kyiv, Ukraine) irusia.tarnovska@gmail.com***Valentyna VLASOVA,***orcid.org/0000-0001-7480-101X**Candidate of Science in Economics (Ph. D.), Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Management and Public Administration
State University of Infrastructure and Technologies
(Kyiv, Ukraine) vp067vlasova@gmail.com*

SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES IN UKRAINE: TAKING INTO ACCOUNT THE EXPERIENCE OF EU COUNTRIES

In the article, the essence of the concepts of sociocultural activity and sociocultural environment is considered in the context of European countries experience. It has been studied that the socio-cultural space of Ukraine was formed under the influence of political, cultural, social factors of various countries and peoples, European countries in particular. Culture provides an organic link between a person's natural and social qualities in the social being of a person. Strictly speaking, culture is an effective component of the socio-historical process that characterizes the quality of human existence. Historical understanding of the socio-cultural space of Ukrainians is important for determining the vector of society's development, socio-cultural transformation. During the years of independence, the country made a civilizational choice. Sociocultural activity takes place based on this choice. The globalization of all aspects of social relations, as well as the commercialization of culture, made it necessary to involve the authority of international organizations in preserving the cultural achievements and assets of the peoples of the world, protecting and using their cultural heritage. It is emphasized that UNESCO plays an important role in this issue. Ukraine's cooperation with UNESCO helps preserve and develop its own socio-cultural space. Pandemic, war, economic instability prevent socio-cultural activities in accordance with public needs. But the trends in the development of sociocultural activities of the late twentieth and early twenty-first centuries have persisted. It was established that the main trends will remain the massification of culture and its commodification. Today, commodification is an effective tool of cultural production. The development of social space is implemented thanks to the commodification of objects in the urban space. The authors have determined the prospects for the development of sociocultural activities in Ukraine during the post-war period, namely: acceleration of European integration processes and adoption of pan-European cultural values, return to own traditions, and deepening of the community.

Key words: *sociocultural activity, European experience, cultural heritage, commodification, cultural product.*

Постановка проблеми. Культура забезпечує у соціальному бутті людини органічний зв'язок між природними й соціальними якостями людини. Власне кажучи, культура є дієвим компонентом суспільно-історичного процесу, що характеризує якість людського існування. Культура відіграє роль в будь-якій інтеграції як міра вдосконалення діяльності, виступає певною технологією, що визначає можливості суспільства на певному етапі цивілізаційного розвитку. Крім того, вона посилює можливості адаптації до прогресивних змін. Культурні цінності забезпечують сталість соціального організму. Соціокультурна діяльність певною мірою відображає стан

розвитку певних секторів економіки. З іншого боку спостерігаємо вплив культури на розвиток економіки.

Під соціокультурною діяльністю заведено розуміти будь-яку діяльність, що пов'язана з виробництвом, відтворенням і зміною стосунків між людьми. Результатом такої діяльності є не тільки взаємостосунки між людьми, а й створення норм та цінностей, які складають культуру.

Сьогодні для ЄС та України зокрема, необхідно зрозуміти які напрямки соціокультурної діяльності важливо розвивати першочергово, визначити спільні ціннісні орієнтири у культурному просторі та їх взаємозв'язок.

Аналіз досліджень. Суттєві зміни духовно-ціннісних орієнтацій, поява нових стилів, течій в сучасному мистецтві, укорінення нових суспільних ідеалів та моральних норм мають вплив на суспільні процеси на рівні матеріальних, а в деяких випадках і більший. Саме це зумовлює інтерес вітчизняних науковців до даної проблематики. Наразі ми маємо низку цікавих праць, які через призму історії розглядають розвиток соціокультурної діяльності в Україні. Аналізуючи роботи вітчизняних науковців, присвячених різним аспектам соціокультурної діяльності, дійшли висновку, що маємо праці присвячені соціокультурній трансформації. Історично склалося, що сучасний соціокультурний простір України формувався під впливом політичних, культурних, соціальних чинників різних країн та народів. Водночас українці перебуваючи у складі різних імперій мали вплив на формування їхнього соціокультурного простору. Історичне розуміння соціокультурного простору українців є важливим для визначення вектора розвитку суспільства і це підтверджено в дослідженнях Макеєва С., Головиної Н. та ін. (Макеєв, Патракова, 2004; Головина, 2005).

Окремої уваги заслуговує робота, оприлюднена у 2016 році «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь». У роботі зазначено, що «Україна є країною, що знаходиться на межі двох цивілізацій – євроатлантичної та євразійської. Елементи кожної із цих цивілізацій є складовими українського суспільства і вони по-різному проявляються у різних регіонах країни». Вивчаючи цивілізаційний вибір України, в тому числі й через призму історичних подій, колектив зробив висновки про те, що «цивілізаційний проект України має бути не проєкт регіональної цивілізації буфера між Заходом та Сходом, а проєкт цивілізації гуманістичних інновацій – проєкт гідної самореалізації людини. Його гаслом повинно стати: «гідна самореалізація людини – сильна країна». Поділяючи думку авторів, зазначимо, що соціокультурна діяльність має відбуватися із врахуванням даного цивілізаційного вибору (Пирожков, Майборода, Шайгородський, 2016).

Ю. Савельєв у своїх роботах досліджує проблематику соціокультурної модернізації. Науковець дійшов до висновку, «що економічний розвиток є спорідненим із соціокультурними вимірами модернізації, що передбачає появу все більшого числа людей, які поділяють емансипаційні цінності, здатні до критичного мислення і раціональної комунікації, є відповідальними, мають активну громадянську позицію і демонструють

готовність до включення інших безвідносно їхньої культурно-національної ідентичності» (Savelyev, 2016).

Проте, сучасних досліджень щодо соціокультурної діяльності недостатньо. А з врахуванням того, що після закінчення війни соціокультурна діяльність матиме нові прояви, дана тема є актуальною.

Метою статті є дослідження особливостей соціокультурної діяльності в Україні в контексті європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу. Сучасний вектор розвитку України, його демократична спрямованість виокремили та актуалізували проблему загальної культури суспільства та її політичного контексту, насамперед утвердження норм толерантності, раціонально обґрунтованої справедливості, взаємоповаги, що у культурно та ідеологічно розколотому українському суспільстві відбувається з великими труднощами.

У праці (Кочубей, 2015) зазначено, що культура, як необхідна умова існування громадськості, постійно відтворюється суспільством. Відтворення культури, елементарне або, розширене, вимагає не лише діяльної участі людей в цьому процесі, а й відновлених ресурсів, інститутів, організації, управління – усі ці й деякі інші процеси та форми утворюють те, що називають соціокультурною сферою життя суспільства.

Соціокультурне середовище можна розглядати як сукупність культурних цінностей, загальноприйнятих норм, законів, правил, наукових даних і технологій, якими володіє соціум і людина в соціумі для ефективних дій і взаємодій з усіма компонентами своєї життєвого середовища.

Соціокультурна діяльність Європейського Союзу, як об'єкт дослідження, розглядається із двох сторін:

– вона може цікавити Україну як джерело цінного досвіду, який можна використовувати при аналізі перспектив і наслідків тих чи інших перетворень у соціокультурній сфері;

– вона може містити пропозиції вигідних для України умов інкорпорації до Європи, стимулюючи водночас процеси внутрішнього розвитку культурної галузі.

З іншого боку, і Україна є цікавою для Європи з огляду на багатство власної культури: і традиційної, і сучасної.

Нагадаємо, що Європейський Союз створювався передусім на економічних засадах, і принципи культурної співпраці довгий час не були для нього пріоритетними. Засади та принципи розвитку культури, які сьогодні заведено називати

«культурною політикою» ЄС, розроблялися досить тривалий час, і перший план культурної діяльності був прийнятий Європейською Комісією лише в 1977 р. Першими заходами з формування спільного європейського гуманітарного простору було створення умов для «спільного ринку телевізійного мовлення» (Council Directive 89/552/EEC, 1989) та здійснення певних заходів з охорони культурно-історичної спадщини. З Європейського соціального фонду, Європейського фонду регіонального розвитку фінансувалися надання творчих стипендій, підтримка літературних перекладів, проведення окремих заходів у культурній сфері.

Якщо бути об'єктивним, то формування спільного європейського гуманітарного простору почалося одразу після Другої світової війни, одним із прикладів можна вважати пісенний конкурс Євробачення. Інноваційна ідея зародилася у 1955 році та перший конкурс відбувся вже 24 травня 1956 року в місті Лугано, Швейцарія. На той час це був певний соціокультурний прорив, адже завдання було з'єднати разом багато країн у велику мережу для трансляції на великій території, створена відповідна інфраструктура. На той час ще не було супутникового телебачення, і технічно транслювати в режимі реального часу виступи співаків було складно. Євробачення можна вважати взірцем культурного продукту, який активізує та об'єднує соціокультурну діяльність в багатьох країнах, а також він є прикладом культурної дипломатії.

Розвиток соціокультурної сфери потребує також і певної державної підтримки. Це добре розуміють в ЄС. Надаючи фінансову, інформаційну та іншу підтримку соціокультурній сфері на різних рівнях, уряди країн-учасниць ЄС вбачають свої вигоди.

Властиві сьогоденню глобалізація всіх сторін суспільних відносин та комерціалізація культури значно загострили питання щодо залучення авторитету міжнародних організацій до збереження культурних здобутків і надбань народів світу, захисту та використання їхньої культурної спадщини.

Соціокультурна діяльність неможлива без підтримки ЮНЕСКО – всесвітньовідомої міжнародної організації, якій відводиться значна роль у питаннях міжнародного врегулювання у сфері охорони культурної спадщини. Без культурної спадщини соціокультурна діяльність в будь-якій країні буде неповною.

ЮНЕСКО (UNESCO – The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) офіційно існує з 4 листопада 1946 р. і своєю діяльністю підтримує на постійній основі офіційні консультативні та партнерські зв'язки майже з 600 міжнародними неурядовими організаціями та практично з усіма спеціалізованими установами системи ООН (ЮНЕСКО, 2021). Про значущість вище зазначеної організації свідчить те, що майже 1200 міжнародних неурядових організацій підтримують з ЮНЕСКО епізодичні ділові контакти (ЮНЕСКО, 2021).

Таблиця 1

Міжнародні конвенції ЮНЕСКО, стороною яких є Україна

Рік	Нормативно-правові акти
1952	Всесвітня конвенція про авторське право
1954, (1999)	Конвенція про охорону культурних цінностей у випадку збройного конфлікту
1958	Конвенція про обмін офіційними виданнями та урядовими документами між державами
1960	Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти
1966	Декларація про принципи міжнародного культурного співробітництва
1970	Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності
1971	Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів
1971	Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм (Конвенція про фонограми)
1972	Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини
1979	Конвенція про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та вчених ступенів у державах регіону Європи
1997	Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні
2001	Конвенція про охорону підводної культурної спадщини
2003	Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини
2005	Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження

Джерело: (ЮНЕСКО, 2021)

Охорона культурної спадщини можлива завдяки нормотворчості ЮНЕСКО: розробка та прийняття нормативних актів з відповідної сфери міжнародно-правового регулювання (першочергово, конвенцій та рекомендацій).

Наведемо в хронологічному порядку основні міжнародні нормативно-правові акти з питань охорони та розвитку культурної спадщини та інших питань соціокультурної діяльності ЮНЕСКО в таблиці 1.

Серед усіх ратифікованих конвенцій виділяють перш за все Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року. Вона ґрунтується на тому, що деякі цінності культурної та природної спадщини становлять винятковий інтерес для всього світу і тому повинні вважатися частиною всесвітньої спадщини всього людства (Древаль, 2014).

Для України в сучасних умовах набула особливої значущості Конвенція про охорону культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. На жаль, матеріальна культурна спадщина України нещадно знищується, загарбається російською федерацією. Немає значення, чи входить цей об'єкт до списку ЮНЕСКО чи ні, навіть маленький краєзнавчий музей у селі є невіддільна (частина/ознака) частиною соціокультурного простору українців, частиною їх життя.

Національний парк Асканія-Нова, який у 1988 році став першим українським природоохоронним об'єктом, занесеним до списку ЮНЕСКО, дуже сильно постраждав від військових дій та окупації (Смишляев, 2022).

Ми маємо ще й нематеріальну культурну спадщину. Частина цієї спадщини внесена до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства, а саме:

- Петриківський декоративний живопис як феномен української орнаментальної народної творчості (2013 рік);
- Традиція Косівської мальованої кераміки (2019 рік);
- Орьнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього (2021 рік)
- Крім того, до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони включено:
 - Козацькі пісні Дніпропетровщини (2016 рік);
 - Культура приготування українського борщу (2022 рік).

Наразі ЮНЕСКО співпрацює з музеями та колекціями в Україні, намагається боротися з типовою проблемою всіх воєн – загрозою грабунку.

Отже, збереження та відновлення культурної спадщини спільно з міжнародними організаціями є одним із пріоритетних напрямків соціокультурної діяльності в Україні.

Сьогодні соціокультурна діяльність відбувається в складних умовах, до того ж на соціокультурну сферу всього світу мала значний негативний вплив пандемія COVID-19. Але тенденція розвитку які були започатковані раніше зберігаються. Мова йде перш за все про масовізацію культури, комодифікаційний підхід до культурних ресурсів, благ і послуг, транскордонне культурне співробітництво, глобалізацію. Ці тенденції сформувалися в другій половині ХХ ст. посилюються з початку ХХІ ст. Наразі сприйняття культури як потужного драйвера економічного розвитку є звичним явищем як в європейських країнах, так і в Україні.

До речі, Д. Гезмондгалш запропонував визначати «комодифікацію культури» як історичний процес. (Hesmondhalph, 2007, p. 309). Автор вбачає комодифікацію культурного виробництва і творчості як певний інструмент комунікації митця з аудиторією, феноменом, що своєю появою зобов'язаний розвитку суспільства та економічних відносин.

Спостерігаємо і комодифікацію соціального простору. Це чітко прослідковується в містах. М. Петренко зазначає, що «комодифікація об'єктів міського простору посилює тенденції до апропріації міста, за якої, об'єкти, що існують довгі роки, отримують нове функціональне й естетичне наповнення. Вони перетворюються на елементи символічної економіки та допомагають продавати міста їхнім мешканцям і туристам» (Петренко, 2015).

На думку авторів, у післявоєнний період в соціокультурній діяльності України будуть виділені наступні пріоритети:

- євроінтеграційні процеси прискоряться, відповідно загальноєвропейські культурні цінності займуть особливе місце в житті українців;
- очистившись від пережитків радянської епохи, українці повертатимуться до власних традицій, устрою та наповнюватимуть соціокультурний простір новим змістом;
- тісна взаємодія українців з різними європейськими культурами, традиціями, ментальністю через вимушену еміграцію сприятиме швидшій інтеграції в загальноєвропейський простір з однією сторони, а з іншої дасть поштовх до культивування збереження власних традицій;
- поглиблюватиметься комодифікація культурного продукту;

– продовжитися удосконалення нормативно-правового забезпечення соціокультурної діяльності в контексті євроінтеграції;

– відбуватиметься посилення діяльності з відновлення та збереження культурної спадщини із залученням відповідних міжнародних організацій країн ЄС та інших країн світу;

– вироблятимуться та поширюватимуться нові українські культурні продукти в ЄС та в інших країнах.

Висновки. Соціокультурна діяльність в Україні багатогранна, має власну історію та орієнтується на європейські цінності. Соціокультурна діяльність завжди привертала увагу науковців, які досліджували її розвиток та певні напрямки. Аналіз праць науковців різних періодів дає підстави стверджувати, що розвиток соціокультур-

ної діяльності відбуватиметься в контексті євроінтеграційних процесів. Війна завдала значних збитків культурній спадщині. Але завдяки тому, що Україною імplementовано нормативно-правові акти з питань охорони та розвитку культурної спадщини та інших питань соціокультурної діяльності ЮНЕСКО, маємо реальну можливість їх відновлювати, оберігати. Всупереч цілій низці перешкод, таких, як пандемія, війна, економічна нестабільність тенденції розвитку соціокультурної діяльності кінця двадцятого та початку двадцять першого століття зберігаються. Мова йде перш за все про масовізацію культури та її комодифікацію. Зазначені авторами акценти розвитку соціокультурної діяльності в післявоєнний період в подальших дослідженнях будуть детально розглянуті та конкретизовані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Makeev S., Patrakova A. Regionalna spetsyfikatsiia sotsiokulturnykh vidminnostei v Ukraini. *Sotsiologiya: teoriia, metody, marketing*. 2004. № 3. С. 109–125.
2. Golovina N. Nova sotsiokulturna realnist v Ukraini ta zavdannia kulturnoi polityky derzhavy. 2005. С. 42–46. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3021/1/Golovina.pdf>
3. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол.: С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Ю.Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. К.: НАН України, 2016. 284 с.
4. Stan kultury ta kreatyvnykh industrii pid chas viiny – rezultaty doslidzhennia vid Ukrain'skoho kulturnoho fondu ta MKIP Ukrainy. 2022. URL: <https://ucf.in.ua/news/11082022>
5. Savelyev Yurii. Sotsiokulturni vimiри modernizatsii i ekonomichnyi rozvytok європейських суспільств: Україна в координатах цінностей та ідентичності (Socio-Cultural Dimensions of Modernization and Economic Development of European Societies: Ukraine in the Coordinates of Values and Identity) (September 21, 2016). *Sociology: theory, methods, marketing*, 2016, No. 3, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2841801> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2841801>
6. Council Directive 89/552/EEC of 3 October 1989 on the coordination of certain provisions laid down by Law, Regulation or Administrative Action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31989L0552>
7. Кочубей Н.В. Соціокультурна діяльність: Навчальний посібник. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Суми: Університетська книга, 2015. 122 с.
8. Міжнародні конвенції ЮНЕСКО, стороною яких є Україна. 2021. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobotnistvo/mizhnarodni-konvenciyi-yunesko-storonoyu-yakih-ye-ukrayina>
9. Древаль Ю.Д. Діяльність ЮНЕСКО у сфері охорони культурної спадщини. 2014. URL: http://reposit.sc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1252/1/DeVu_2014_1_27.pdf
10. Смишляев С. ЮНЕСКО: В Україні пошкоджено понад 200 об'єктів культури. 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/unesco-v-ukraini-poskodzeno-ponad-200-obektiv-kulturnoi-spadsini/a-63570995>
11. Hesmondhalgh David. *The Cultural Industries*. Second edition. London: SAGE Publications Ltd. 2007. 346 p.
12. Петренко М.П. Економіка сучасного міста: комодифікація людини, простору, культури. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 2. С. 47–51.

REFERENCES

1. Makeiev S., Patrakova A. Regionalna spetsyfikatsiia sotsiokulturnykh vidminnostei v Ukraini [Regional specification of socio-cultural differences in Ukraine]. *Sotsiologiya: teoriia, metody, marketing*, 2004. № 3. pp. 109–125. [in Ukrainian].
2. Holovyna N. Nova sotsiokulturna realnist v Ukraini ta zavdannia kulturnoi polityky derzhavy. [The new socio-cultural reality in Ukraine and the tasks of the state's cultural policy], 2005. pp. 42–46. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3021/1/Golovina.pdf> [in Ukrainian].
3. Tsyvilizatsiinyi vybir Ukrainy: paradyhma osmyslennia i stratehiia dii: natsionalna dopovid [Civilizational choice of Ukraine: paradigm of understanding and strategy of action: national report] / red. kol.: S.I. Pyrozkhov, O.M. Maiboroda, Yu.Zh. Shaihorodskyyi ta in.; Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. K.: NAN Ukrainy, 2016. 284 s. [in Ukrainian].
4. Stan kultury ta kreatyvnykh industrii pid chas viiny – rezultaty doslidzhennia vid Ukrain'skoho kulturnoho fondu ta MKIP Ukrainy [The state of culture and creative industries during the war – research results from the Ukrainian Cultural Fund and the ICIP of Ukraine], 2022. URL: <https://ucf.in.ua/news/11082022> [in Ukrainian].

5. Savelyev Yuriy. Sotsiokulturni vymiry modernizatsii i ekonomichnyi rozvytok yevropeyskykh suspilstv: Ukraina v koordynatakh tsinnosti ta identychnosti [Socio-Cultural Dimensions of Modernization and Economic Development of European Societies: Ukraine in the Coordinates of Values and Identity] (September 21, 2016). Sociology: theory, methods, marketing, 2016. No. 3. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2841801> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2841801> [in Ukrainian].

6. Council Directive 89/552/EEC of 3 October 1989 on the coordination of certain provisions laid down by Law, Regulation or Administrative Action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31989L0552>

7. Kochubei N.V. Sotsiokulturna diialnist: Navchalnyi posibnyk [Sociocultural activity: Study guide]. NPU im. M.P. Drahomanova. Sumy: Universytetska knyha, 2015. 122 s. [in Ukrainian].

8. Mizhnarodni konventsii YuNESKO, storonoiu yakykh ye Ukraina [UNESCO international conventions to which Ukraine is a party], 2021. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/mizhnarodni-konvencyi-yunesko-storonoyu-yakih-ye-ukrayina> [in Ukrainian].

9. Dreval Yu.D. Diialnist YuNESKO u sferi okhorony kulturnoi spadshchyny [Activities of UNESCO in the field of cultural heritage protection], 2014. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1252/1/DeBu_2014_1_27.pdf [in Ukrainian].

10. Smyshliaiev S. YuNESKO: V Ukraini poshkodzheno ponad 200 obektiv kultury [UNESCO: More than 200 cultural objects were damaged in Ukraine], 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/unesko-v-ukraini-poskodzheno-ponad-200-obektiv-kulturnoi-spadshchyny/a-63570995> [in Ukrainian].

11. Hesmondhalgh David. The Cultural Industries. Second edition. London: SAGE Publications Ltd, 2007. 346 s.

12. Petrenko M.P. Ekonomika suchasnoho mista: komodyfikatsiia liudyny, prostoru, kultury [Economy of the modern city: commodification of man, space, culture]. Investytsii: praktyka ta dosvid, 2015. № 2. pp. 47–51. [in Ukrainian].